

14. Шинкоренко Т.П. Структурні зміни в економіці України: порівняння із загальносвітовими тенденціями / Т.П. Шинкоренко // Економіка і прогнозування : наук.-аналіт. журнал. – 2006. – № 1. – С. 77-92.

Башиянин Г.И., Свицков О.М., Скирка Н.Я., Гаврилко П.П., Потынский М.Л. Эффективность структурных сдвигов в национальной экономике Украины

Исследованы особенности структурных сдвигов в экономике страны. Проведен статистический анализ валового выпуска украинской экономики. Определены основные направления структурных изменений, которые необходимы для достижения экономического роста страны.

Ключевые слова: структурные пропорции, структурные трансформации, валовой выпуск, национальная экономика.

Bashnyanyn G.I., Svincov O.M., Skirka N.Ya., Gavrilkov P.P., Potynskyy M.L. The efficiency of structural transformations of economy of Ukraine

The features of structural changes in the economy of country are explored in the article. The statistical analysis of total output structure is carried out in the article. Main changes in structure of economy which must be eliminated in order to achieve economic growth of country are defined.

Keywords: structural proportions, structural transformations, total output, national economy.

УДК 336.71 Проф. О.Д. Вовчак, д-р екон. наук; аспір. В.І. Рудевська – Університет банківської справи Національного банку України, м. Київ

ПЕРЕДУМОВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ КОНСОЛІДАЦІЇ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Досліджено основні тенденції консолідації банків в Україні на сучасному етапі, вплив фінансової кризи на специфіку здійснення процесів злиття та поглинання в банківському секторі України з урахуванням світових тенденцій та перспективи консолідації банківського капіталу на етапі посткризового відновлення економіки.

Ключові слова: консолідація, злиття, поглинання, фінансова криза, банківські об'єднання, форми консолідації, корпоративна реструктуризація.

Постановка проблеми. Криза фінансового сектору України поставила перед банківськими регулюючими органами важливі завдання: зміцнення вітчизняних банків та забезпечення виконання покладених на них функцій на основі зростання рівня концентрації банківського капіталу, відновлення довіри до банківської системи з боку населення, клієнтів та інвесторів; підвищення інвестиційної привабливості банківського сектору загалом. Ці проблеми можна вирішити шляхом консолідації банків.

У світовій банківській практиці злиття і поглинання широко використовуються як методи відбору найбільш ефективних і пристосованих до конкурентних умов банків. Багато національних і міжнародних банків виникли внаслідок численних злиттів і поглинань з конкуруючими установами. Банківський сектор України нині стоїть перед необхідністю масштабних процесів консолідації й укрупнення діючих банків.

Дослідження проблем концентрації і консолідації банківського капіталу, вартості банківської компанії, оцінки ефективності результатів злиття і поглинання достатньо широко висвітлені в роботах вітчизняних науковців:

З. Васильченко, О. Вовчак, В. Грушка, С. Іщенко, Л. Кузнецової, О. Лаврушина, Ю. Ліневича, І. Лютого, В. Міщенко, А. Мороза, С. Науменкової, Л. Примостки, Н. Шелудько та ін. У світовій економічній літературі існують теорії, що мають на меті пояснити причини і мотивування банківського злиття і поглинання.

Однак, невирішеними залишаються конкретні науково-прикладні та практичні завдання щодо необхідності й наслідків консолідації, порядку злиття та приєднання банків, шляхів підвищення рівнів капіталізації й ліквідності тощо. Недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані зі специфікою консолідаційних процесів у вітчизняному банківському секторі після фінансової кризи в умовах інвестиційної непривабливості банків, погіршення якості їх активів та посилення вимог до капіталу з боку НБУ.

Отже, потреба у розробці та вдосконаленні конкретних схем і механізмів консолідації комерційних банків, пошуку оптимальних для вітчизняних банків типів консолідації з метою забезпечення їх стабільного функціонування в інтересах економіки й суспільства зумовлюють необхідність поглиблених досліджень тенденцій та передумов розвитку консолідаційних процесів у банківській сфері, що визначає актуальність теми цього дослідження.

Метою роботи є дослідження тенденцій та специфіки здійснення процесів консолідації в банківському секторі України з урахуванням світових тенденцій та визначення перспектив консолідації банківського капіталу на етапі посткризового відновлення економіки.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом активізація процесів злиття та поглинання в банківській сфері більше обумовлена необхідністю, оскільки для деяких банків об'єднання стає майже єдиною умовою "виживання". Органи банківського нагляду більшості зарубіжних країн одноставно визнали доцільним оздоровлення "хворих" банків шляхом їх приєднання до фінансово стійких банків, які виступили з такою ініціативою. У цьому випадку важливими є цілі та завдання, спрямовані на порятунок банку від банкрутства і ліквідації, зниження рівня ризиків і відновлення ефективного функціонування банківських послуг. Реалізація цих завдань часто відбувається шляхом поглинання одним банком іншого, менш стійкого і стабільного суб'єкта діяльності [1, с. 530].

Водночас основна ідея більшості злиттів та поглинань – збільшення вартості новоутвореної структури та, як наслідок, зростання добробуту акціонерів через збільшення показника прибутку на акцію. Консолідація отриманих унаслідок злиття чи поглинання переваг забезпечує синергію або ж синергійний ефект, за якого ринкова вартість (капіталізація) компанії, утвореної внаслідок злиття, перевищує суму вартостей її складових частин, узятих окремо. Як стверджують окремі науковці, поява синергійного ефекту можлива внаслідок дії п'яти чинників: операційної економії, яка виникає внаслідок ефекту масштабу в маркетингу, виробництві чи збуті продукції; фінансової економії, яка визначається меншими трансакційними витратами та кращими умовами залучення фінансових ресурсів; економії на податках, якщо новоутворена установа платить менші податки, ніж дві установи раніше сплачували

окремо; ефективності управління, за якого управління єдиною установою виявиться ефективнішим та що її активи стануть більш оборотними; зростання ринкової сили внаслідок зниження конкуренції [2, с. 608].

Консолідація фінансового сектору розпочалася у 80-х роках ХХ ст., внаслідок лібералізації і дерегуляції міжнародних фінансових ринків, поступу інформаційних технологій, а в Європі також завдяки утворенню валютного союзу. Цей процес зосереджувався спочатку на американському та європейському ринках, однак з часом почав проникати також в інші регіони світу. У Латинській Америці та Південно-Східній Азії консолідація фінансового сектору значною мірою стала наслідком фінансових криз, з якими змагалися держави регіону в останньому десятилітті ХХ ст. Підтвердженням цього є дослідження фахівців Міжнародного валютного фонду, котрі, починаючи з 1997 р., ідентифікували 112 системних банківських криз у 93 країнах світу і 51 кризу в 46 країнах між 1975 і 1995 рр. Однією з таких банківських криз була "криза заощаджень і позик" у США наприкінці 1980-х років, що обійшлася американському суспільству в понад 150 млрд дол. США [3]. Водночас у другій половині 90-х років відбулася зміна консолідаційних процесів у банківському секторі. Поруч з реструктуризаційними поглинаннями щоразу важливішу роль почали відігравати ринкові злиття, які полягали в об'єднанні банків у доброго фінансового стані з метою збільшення масштабу діяльності та зміцнення ринкової позиції.

Світова валютно-фінансова криза, що охопила, починаючи з вересня 2008 р., переважну більшість держав, безпосередньо стосується банківської системи, оскільки розвиток кризи розпочався з інформації про банкрутство найбільших світових банків (Lehman Brothers, Merrill Lynch) та провідних фінансових компаній світу.

За твердженням окремих науковців, фінансова криза 2008 р. спровокувала укрупнення банків в Україні, оскільки дрібні банки просто не впораються з проблемами. Цей процес може відбуватися шляхом злиття і поглинання більшими фінансовими установами менших [4, с. 226]. Для української економіки злиття та поглинання в банківському секторі – це насамперед засіб нагромадження капіталів, збільшення частки на ринку, здійснення інвестицій. Зазвичай після консолідації капіталу (злиття та поглинання) й утворення великих компаній надходять реальні інвестиції, відбуваються високотехнологічні зміни, здійснюється модернізація виробництва і реструктуризація реального сектору економіки. Саме у цьому полягає позитивний вплив процесів злиття і поглинання на розвиток банківського сектору та реальної економіки загалом.

На сучасних фінансових ринках спостерігаємо інтенсивний процес консолідації як секторного, так і міжсекторного характеру. Зміцнення або хоча б утримання попередньої ринкової позиції потребує від фінансової установи сталого, динамічного зростання, якого складно досягти шляхом внутрішнього розвитку. Тому фінансові установи активно шукають партнерів для здійснення спільної діяльності як в країні, так і за її межами. Сьогодні в міжнародній практиці у фінансовому секторі домінують об'єднання, які спираються на злиття і поглинання.

Зауважимо, що поняття злиття і поглинання не є однозначними, часто одне й те саме поняття у різних авторів має цілком інший зміст. Процеси злиття і поглинання значно ширше визначаються економічною літературою, ніж правовими нормами [5, с. 25-34]. Так, злиття означає "дружне" злиття двох суб'єктів, найчастіше подібних за величиною, внаслідок якого на основі об'єднаних активів виникає один суб'єкт, контроль за яким здійснюють попередні акціонери обох суб'єктів, що об'єднуються. Тому злиття може призводити до ліквідації одного підприємства внаслідок поглинання його іншим або до ліквідації обох підприємств і створення на їх місці нового суб'єкта. Власне, другий випадок визначається в літературі як консолідація (*consolidation*). Під поглинанням зазвичай розуміють звичайне прийняття контролю суб'єктом поглинаючим за суб'єктом, якого поглинають, при цьому переважно об'єднання активів не відбувається. Поглинання може бути наслідком дружніх домовленостей, але може бути теж реалізовано проти бажання керівництва товариства, яке поглинають (вороже поглинання). Наслідком поглинань є розбудова організаційної структури та об'єднання капіталу, персоналу й інформації, що призводить до утворення холдингу. Фінансовий холдинг об'єднує капітал та складається переважно з фінансових установ, при цьому домінуюча фінансова установа (материнська компанія) значною мірою впливає на стратегічні рішення у сфері фінансової, операційної та інвестиційної політики дочірніх установ, які, проте, не втрачають юридичної особи.

У сучасному фінансовому секторі переважають два типи об'єднань:

- об'єднання рівня (типи: банк-банк, які об'єднують суб'єкти, що діють у тому самому секторі);
- об'єднання концентрації (типи: банк-страхова компанія, чи інвестиційний банк, які об'єднують суб'єкти, що діють у різних площинах фінансового ринку).

Найпоширенішою формою консолідації є внутрішньосекторні об'єднання, основною метою яких є зростання вартості шляхом досягнення ефекту масштабу, та які призводять до посилення концентрації у секторі. Консолідація у банківському секторі, реалізована здебільшого шляхом внутрішньосекторних об'єднань, призводить до виникнення щоразу більших за масштабами діяльності установ, які охоплюють контролем щораз більшу частину національного банківського ринку. Згідно з Законом України "Про банки та банківську діяльність", банки у процесі своєї діяльності можуть створювати банківські об'єднання таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група.

В Україні банківське об'єднання створюється за попередньою згодою Національного банку України та підлягає державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання, та має вказувати тоді перед своєю власною назвою назву банківського об'єднання. Основні характеристики видів банківських об'єднань узагальнено в таблиці, з якої можна зробити висновок, що банківська корпорація може створюватися з метою концентрації капіталів банків-учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності

та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю.

Банківські холдингові групи можна створювати лише за умови, що угода про їх створення передбачає покладання на головний банк групи додаткових організаційних функцій стосовно банків-членів групи, а також створення системи управління спільною діяльністю. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками. Дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку. Якщо дочірній банк набув право власності на акції материнського банку, то він зобов'язаний відчужити їх у місячний термін.

Табл. Порівняльна характеристика видів банківських об'єднань

Види банківських об'єднань	Учасники	Мета створення
Банківська корпорація	тільки банківські установи	концентрація капіталів банків-учасників, підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю
Банківська холдингова група	тільки банківські установи	покладання на головний банк (материнську компанію) групи додаткових організаційних функцій стосовно банків-учасників
Фінансова холдингова група	установи, що надають фінансові послуги, серед яких має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою	покладання на материнську компанію групи додаткових організаційних функцій стосовно банків-учасників
Банківські спілки та асоціації	тільки банківські установи	захист та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяльності

Фінансова холдингова група має складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою, якій має належати більше ніж 50 % акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи. Материнська компанія фінансової холдингової групи зобов'язана подавати наглядним органам консолідовано-фінансовий та статистичний звіти групи.

Однак в Україні створення банківських об'єднань не зазнало значного розповсюдження, що пояснюють, з одного боку, недосконалістю відповідної нормативної бази, а з іншого – неготовністю власників банківських установ поступатися контролем над ними шляхом перерозподілу чи взаємного обміну пакетами акцій. Однак застосування будь-якого адміністративного тиску для прискорення процесів консолідації може спричинити лише шкоду, вони повинні бути зумовлені об'єктивними економічними потребами.

Як свідчить банківська практика, сьогодні ще процеси об'єднання, злиття і поглинання у вітчизняному банківському секторі знаходяться на досить низькому рівні. Це зумовлено недосконалістю українського законодавства, а також неготовністю власників банків йти на розподіл і перерозподіл власності. В Україні не відбулося ще жодного злиття великих банків, а процеси приєднання та злиття середніх і дрібних банків відбуваються досить повільно, на відміну від світових тенденцій. В Україні Національний банк збільшив норматив адекватності регулятивного капіталу від 8 % до 10 %, а також мінімальний обсяг статутного капіталу. Також НБУ рекомендує низькокапіталізованим банкам активно застосовувати процедуру реорганізації шляхом злиття, а також реструктуризацію через закриття збиткових філій. Цей процес має бути стимулом для банківської системи України. Тому сьогодні в Україні спостерігають процес концентрації банківського капіталу шляхом поглинання нестабільних невеликих банків крупними або виділення збиткових філій із нестабільних банків та приєднання до інших банків. Підтвердженням цьому є те, що під час кризи в Україні банки з іноземним капіталом використовували найрізноманітніші форми реструктуризації залежно від обраних стратегічних цілей, серед яких домінували ті, що мали консолідаційний характер, а саме:

1. *Корпоративна реструктуризація (реорганізація)*, до якої належать злиття, приєднання, поділ, виділення та перетворення. Вона здійснювалася шведськими банками в Україні з метою консолідації активів кількох дочірніх фінансових інститутів у рамках єдиної материнської групи. Унаслідок цього впродовж 2009 р. відбулось приєднання дочірніх банків Сведбанк Інвест та Факторіал-банку до банків Сведбанк та СЕБ, що призвело до зменшення кількості банків з іноземним капіталом за статистикою НБУ від 53 до 51 [6]. Цю консолідацію активів власники пояснили необхідністю усунення дублювання функцій підрозділами та впровадження єдиних корпоративних стандартів у банках, які перед поглинанням однією іноземною фінансовою групою були окремими юридичними особами.
2. *Реструктуризація бізнес-процесів* іноземних банків. В Україні відбувалась у формі створення нових відділів у роботі з проблемною заборгованістю, впровадження більш централізованої моделі прийняття кредитних рішень, закриття збиткових точок продаж. Зокрема, ІНГ Банк Україна відмовився від роздрібного бізнесу і згорнув свою діяльність у сфері рітейлу. Більшість іноземних банків припинили видачу нових іпотечних кредитів. Банки з іноземним капіталом проводили централізацію управління шляхом надання раніше відокремленим територіальним підрозділам статусу безбалансових відділень.

Водночас кризові явища у світовій економіці і у вітчизняній фінансовій сфері негативно вплинули на процеси консолідації в банківському секторі. Кілька іноземних інвесторів, яким належали банки з низьким обсягом активів, прийняли рішення щодо виходу з українського ринку банківських послуг. Так, 24 жовтня 2008 р. банк "Гіпо Алім" (Ізраїль) розірвав підписану раніше угоду про поглинання Укрінбанку з огляду на непередбачувані еконо-

мічні події у глобальному фінансовому секторі та заборону центрального банку Ізраїлю на входження у банківську систему України, що опинилась у кризовому стані. У 2009 р. Хоумкредит груп (Нідерланди), якій належали три юридичні особи на вітчизняному кредитному і фінансовому ринку, ліквідувала фінансову компанію "Хоумкредит Фінанс", а також продала свою частку збитковому банку "Приватінвест" за 74 млн грн, зосередившись на розвитку другого дочірнього банку Хоумкредит (Україна) [7].

Незважаючи на перелічені випадки, вивід іноземного капіталу з банківської системи України був незначним, порівняно з припливом фінансових ресурсів з-за кордону на підтримку нових та існуючих банків. На думку вчених, найоптимальнішим варіантом для українських банків є злиття банків із різних регіонів з урахуванням спільних інтересів, що дасть змогу з найменшим опором підвищити рівень концентрації банківського капіталу. Це зміцнить банківський сектор економіки та підвищить конкурентоспроможність вітчизняних банків. Після цього з'явиться можливість вливання кредитних ресурсів у виробничий сектор [8, с. 80].

Висновки. Загалом активізація процесів злиття та поглинання національних банків дасть змогу значно розширити банківський бізнес завдяки скороченню адміністративного апарату та сприятиме приведенню капітальної бази банківських установ нашої країни відповідно до реальних потреб розвитку реального сектору економіки.

Сьогоднішня економічна ситуація в Україні, на нашу думку, якраз і є тією об'єктивною економічною потребою, що має спонукати банки до створення банківських об'єднань з метою уникнення ризику банкрутства та повернення довіри вкладників. Дозвіл та стимулювання створення пулів у банківській системі, на наш погляд, дасть поштовх до створення банківських об'єднань, оскільки ця форма об'єднання не позбавляє власників банку контролю над ним, а лише сприяє досягненню поставленої мети.

Література

1. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація / З.М. Васильченко : монографія. – К. : Вид-во "Кондор", 2004. – С. 528-540.
2. Этрилл П. Финансовый менеджмент для не специалистов / П. Этрилл. – Изд. 3-е, [перераб. и доп.]. – СПб. : Изд-во "Питер", 2007. – 432 с.
3. Аналітична записка "Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України" // Експертна група Інформаційно-аналітичний центр АУБ (вересень-листопад 2010 року). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.aub.org.ua>.
4. Кириченко О.А. Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи / О.А. Кириченко // Актуальні проблеми економіки : наук. економ. журнал. – 2009. – № 8. – С. 223-231.
5. Z. Korzeb, Teoria kreowania wartości dla akcjonariuszy w procesach fuzji i przejęć w polskim sektorze bankowym / Z. Korzeb. – Warszawa : Wyd-wo Difin, 2010. – S. 11-16, J. Poteraj, op.cit. – S. 25-34.
6. Матеріали офіційного сайту Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua>.
7. Банківський сектор в Україні: минулі події та майбутні виклики. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/?pid=2781
8. Діба М.І., Осадчий Є.С. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України / М.І. Діба, Є.С. Осадчий // Банківська справа. – 2008. – № 6. – С. 77-81.

Вовчак О.Д., Рудевская В.И. Предпосылки и тенденции развития процессов консолидации в банковской сфере

Исследованы основные тенденции консолидации банков в Украине на современном этапе, влияние финансового кризиса на специфику осуществления процессов слияний и поглощений в банковском секторе Украины с учетом мировых тенденций и перспективы консолидации банковского капитала на этапе посткризисного восстановления экономики.

Ключевые слова: консолидация, слияние, поглощение, финансовый кризис, банковские объединения, формы консолидации, корпоративная реструктуризация.

Vovchak O.D., Rudevskaya V.I. Background and trends process of consolidation in the banking sector

The article examines the main trends of consolidation of banks in Ukraine today, the impact of the financial crisis on the details of mergers and acquisitions in the banking sector of Ukraine in view of global trends and prospects for the consolidation of bank capital at the stage of post-crisis recovery.

Keywords: consolidation, merger, acquisition, financial crisis, bank associations, forms of consolidation, corporate restructuring.

УДК 331.5

**Проф. В.І. Приймак, д-р екон. наук;
аспір. В.М. Кіцера – Львівський НУ ім. Івана Франка**

ІНТЕНСИВНІСТЬ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Розглянуто алгоритм розрахунку первинних та інтегральних (базових та ланцюгових) темпових індексів розвитку людського потенціалу. Запропоновано систему первинних показників, значення яких доцільно використати для виконання економічного аналізу. На основі проведених розрахунків досліджено напрями та інтенсивність розвитку людського потенціалу в Україні та її регіонах.

Ключові слова: людський потенціал, інтенсивність розвитку людського потенціалу, регіон.

Вступ. У сучасних умовах розвитку економіки і зменшення обсягів природних ресурсів дедалі більшу роль у виробництві товарів і наданні послуг відіграють люди, їх здібності та знання, підприємливість і кмітливість, інші характеристики. Формування постіндустріального суспільства веде до необхідності більш ефективного використання наявного в країні людського потенціалу (ЛП), існуючих виробничих потужностей та інформаційних технологій [1, 2].

З огляду на те, що, вчені щоразу більше уваги приділяють вивченню людського потенціалу, його формуванню і розвитку, відтворенню, збереженню і реалізації як у цілій країні, так і в її регіонах. Ефективність таких досліджень значною мірою залежить від того, наскільки вони є інноваційними, тобто наскільки повно вони використовують нові методи і підходи, зокрема математичне моделювання та прогнозування [3, 4].

У сучасних умовах людський розвиток стикається з проблемами, загрозами і ризиками, які потрібно досліджувати [5, с. 25; 6]. У доповіді ПРООН про розвиток людини за 1994 р. викладено основні засади концепції безпеки людського розвитку, яка виділяє економічну, продовольчу, екологічну, осо-